

Foto: Jonathan Muriu, Unsplash.

ESSAY

CR 2 Tijd voor actie?

MENSENRECHTEN ALS MOREEL KOMPAS VOOR SOCIAAL WERK EN SOCIALE VERANDERING

Didier Boost

Het sociaal werk is een mensenrechtenberoep. Sterker nog, het sociaal werk is dat van oudsher altijd al geweest. Dat is althans de consensus die tegenwoordig heerst binnen het internationale debat. De laatste jaren wordt dit pleidooi vaker en ook steeds vuriger in Nederland gevoerd. En die toenemende aandacht is eigenlijk niet verwonderlijk.

Het is vandaag vrijwel onmogelijk om een krant open te slaan of een journaal te bekijken zonder geraakt te worden door meedogenloze schendingen van mensenrechten. Denk bijvoorbeeld aan de gevolgen van stijgende armoedecijfers, aan jongeren die dak- of thuisloos zijn, maar ook aan de 122,6 miljoen mensen die momenteel wereldwijd ontheemd zijn door oorlog, klimaatverandering en genocide. Waar de confrontatie met deze harde realiteit voor velen beperkt blijft tot beelden en woorden in de media, zijn deze cijfers en feiten voor sociaal werkers in het geheel niet abstract. De schendingen van mensenrechten die hierachter schuilen, geven juist richting en betekenis aan hun dagelijkse werkpraktijk. Het navigeren van die unieke positie is uiteraard niet vanzelfsprekend. De professie wil sociaal onrecht niet alleen bestrijden

via individuele hulpverlening, maar ook de structurele condities aan de oorsprong uitdagen en veranderen. Op deze wijze kunnen mensenrechten als moreel kompas fungeren om de kloof tussen leef- en systeemwereld te overbruggen en de blik gericht te houden op een sociaal rechtvaardige horizon.

Dit essay heeft tot doel om die stellingname verder te ontrafelen en vanuit een meer historische lezing van mensenrechten stil te staan bij wat ze zijn en hoe ze het sociaal werk kunnen versterken. Daarna steek ik de grens over en laat ik zien hoe in Vlaanderen al een aantal handelingskaders ontwikkeld zijn die als bouwstenen voor het sociaal werk als mensenrechtenberoep kunnen dienen.

Mensenrechten en menselijke waardigheid

Denken in termen van mensenrechten is verre van nieuw. Het kan historisch gezien terug worden gevonden in diverse filosofische, theologische en culturele tradities uit alle uithoeken van de wereld. Hoewel deze geschiedenis teruggaat tot geschriften uit het oude Babylon, worden mensenrechten in onze hedendaagse – Westerse – context voornamelijk begrepen vanuit de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (UN 1948). Deze verklaring was een rechtstreekse reactie op de catastrofes van de Tweede Wereldoorlog en de gruweldaden van het naziregime. Deze recentere geschiedenis van mensenrechten wordt dan ook begrepen als een product van collectief verzet tegen tirannie, onderdrukking en schendingen van medemenselijkheid (Habermas 2010).

Het eerste artikel van die Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens stelt uitdrukkelijk dat iedereen vrij is, maar ook gelijk in waardigheid en rechten. Hiermee wordt bedoeld dat elk mens het recht heeft om een menswaardig leven te leiden. Niet op basis van verdienste of afkomst, maar simpelweg omdat ze als mens geboren zijn. Mensenrechten stellen met andere woorden een ondergrens die verondersteld wordt voor ieder van ons gewaarborgd te zijn of te worden. Dat is hun kern. Vanuit deze essentiële basis worden mensenrechten omschreven als *universeel*, *ondeelbaar* en *onvervreemdbaar*. Het *universele* karakter van mensenrechten is gelegen in het feit dat ze gelden voor iedereen, ongeacht nationaliteit, ras, religie, cultuur, gender, leeftijd of politieke voor-

keur. De *ondeelbaarheid* heeft betrekking op de stelling dat geen enkel mensenrecht volwaardig gerealiseerd kan zijn, zonder dat ook alle andere mensenrechten zijn gewaarborgd. Ten slotte wordt er met *onvervreemdbaarheid* bedoeld dat mensenrechten noch door medeburgers, noch door overheden ontnomen kunnen worden. Alleen in bepaalde omstandigheden – zoals bij gevangenisstraffen – kunnen individuele rechten en vrijheden wel door soevereine machten tijdelijk worden opgeschort in het belang van de gemeenschap.

Mensenrechten in de Wet

Sinds de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens vormen mensenrechten een cruciale basis voor het sociaal contract tussen burgers en de rechtstaat. Na 1948 worden mensenrechten vervolgens verankerd in allerlei verdragen en conventies die betrekking hebben op institutionele structuren en praktijken op zowel lokaal als mondiaal niveau. Door hier een blik op te werpen, krijgen we een eerste blik van de brede omvang en betekenis van mensenrechten. Wanneer we zo naar de Nederlandse staat kijken, dan heeft deze verdragen ondertekend en geratificeerd met betrekking tot burgerrechten en politieke rechten (1966), sociale, economische en culturele rechten (1966), de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (1966), de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (1979), tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing (1984), de rechten van het kind (1989), de rechten van personen met een handicap (2006), tot de bescherming van alle perso-

nen tegen gedwongen verdwijning (2006), maar daarnaast ook het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (1950) en het Europees Sociaal Handvest (1996).

Drie generaties mensenrechten

Naast hun wettelijke verankering na de Tweede Wereldoorlog te hebben vastgesteld, kunnen we de betekenis van mensenrechten en menselijke waardigheid ook verder aanschouwelijk maken door drie generaties mensenrechten van elkaar te onderscheiden zoals die zich in de loop van de geschiedenis hebben gemanifesteerd. Een eerste generatie behelst *burgerlijke en politieke rechten*, welke historisch voortvloeien uit de 18de-eeuwse modernisering van de samenleving, burgeremancipatie en het gedachtegoed van het liberalisme. Deze rechten beslaan een aantal democratische vrijheden, waaronder het recht op leven, privacy, eigendom, vrije mening, vereniging, religie en gelijke bescherming voor de wet, maar ook om niet gediscrimineerd, vernederd of gemarteld te worden. Dit zijn met andere woorden ‘negatieve’ of passieve rechten. De staat moet voor hun realisatie immers niet actief interveniëren, maar net afzien van overmatige inmenging of bemoeiing. Bijgevolg berust de bescherming van deze rechten grotendeels op legale mechanismen en de tussenkomst van rechters en advocaten. Hoewel een onmiskenbare hoeksteen van een rechtvaardige samenleving, garanderen burgerlijke en politieke rechten door hun individuele focus nog geen sociale rechtvaardigheid. De tweede generatie omvat mensenrechten

van *sociale, economische en culturele* aard. Hun oorsprong ligt in de 19de-eeuwse industrialisering en de strijd die werd gevoerd om de toenemende ongelijkheid en (arbeid)risico’s te beperken. Het zijn bijgevolg rechten die we associëren met de klassieke verzorgingsstaat die burgers wil beschermen van de wieg tot het graf. Denk hierbij aan het recht op onderwijs, voedsel, huisvesting, arbeid, inkomen, sociale dienstverlening en gezondheidszorg. Het culturele aspect van deze generatie zit voornamelijk vervat in het recht op vrije tijd en deelname aan het culturele leven.

Bijgevolg zijn rechten van de tweede generatie niet de natuurlijke habitat van advocaten en rechters, maar eerder het domein van het sociaal werk

Het waarborgen van deze basisbehoeften vereist uiteraard een meer actieve investering van overheidsmiddelen, herverdeling en de articulatie van ‘positieve’ rechten. Bijgevolg zijn rechten van de tweede generatie niet de natuurlijke habitat van advocaten en rechters, maar eerder het domein van het sociaal werk. Vandaar dat artikel 25 van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens ook als leidmotief voor én door het sociaal werk wordt gezien (Boost & Houston 2024; Garrett 2024; McPherson 2017):

Eenieder heeft recht op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht

op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil (Artikel 25, UVRM).

Deze sociale, economische en culturele rechten zijn niet zomaar afdwingbaar. In tegenstelling tot de verplichte bescherming van burgerlijke en politieke rechten, zijn deelnemende staten – waaronder Nederland – er enkel aan gehouden ‘stappen te ondernemen’ om te voorzien in de basisbehoeften die onderliggend zijn aan de tweede generatie mensenrechten. Dit is kenmerkend voor hoe het westerse politieke discours voornamelijk individualistische, liberalistische en democratische beginselen onderschrijft, maar terughoudend is om meer collectivistische ideologieën te implementeren en sociale, economische en culturele rechten volwaardig te garanderen voor iedereen.

Een laatste en nog weer later toegevoegde categorie zijn de zogenaamde *collectieve rechten*. Deze rechten werden eind 20ste eeuw geformuleerd als kritiek op het sterk liberalistische en individualistische karakter van de eerdere generaties. Het waren voornamelijk Aziatische en Afrikaanse landen die toen onafhankelijk werden en in internationale fora – zoals de Verenigde Naties – uitdrukkelijke aandacht vroegen voor het recht op zelfbeschikking en ontwikkeling, bevrijding van onderdrukking en kolonialisme, een gezonde leefomgeving, vrede, veiligheid, beheer van hulpbronnen, natuurlijke rijkdommen, cultureel

erfgoed en bescherming van minderheden. Deze rechten overstijgen met andere woorden het individu binnen de natiestaat en hebben betrekking op internationale, ecologische en sociale duurzaamheid, en omvatten zelfs de rechten van toekomstige generaties. De juridische mechanismen voor hun bescherming of verwezenlijking bevinden zich vandaag nog in een embryonale vorm. Het gemak waarmee de Verenigde Staten bijvoorbeeld zopas opnieuw uit het klimaatakkoord van Parijs stapte, legt dit duidelijk aan de dag. De drie generaties tonen aan hoe mensenrechten niet statisch zijn, maar ook kunnen veranderen door de tijd heen.

Mensenrechten onder druk

Hoewel mensenrechten vaak worden gezien als een hoogtepunt van onze beschaving, waren er nooit zoveel inbreuken tegen hun principes als in ons huidige tijdsgewricht (Douzinas 2000). Er zijn allerlei maatschappelijke tendensen en evoluties die de belofte van mensenrechten in toenemende mate onder druk zetten. Denk bijvoorbeeld aan het niet onvoorwaardelijk zijn van het recht op bijstand, dat de verplichting tot het actief zoeken naar betaald werk met zich meebrengt. Wanneer werklozen niet aan deze voorwaarden voldoen, worden ze bestraft met sancties. Een ander voorbeeld is hoe sociale rechten vandaag steeds meer worden afgeschermd voor vluchtelingen en ongedocumenteerden. Het ondermijnen van mensenrechten wordt hier ingezet als een politiek instrument om migratie te controleren en af te raden (Ataç & Rosenberger 2019; Bendixsen & Näre 2024).

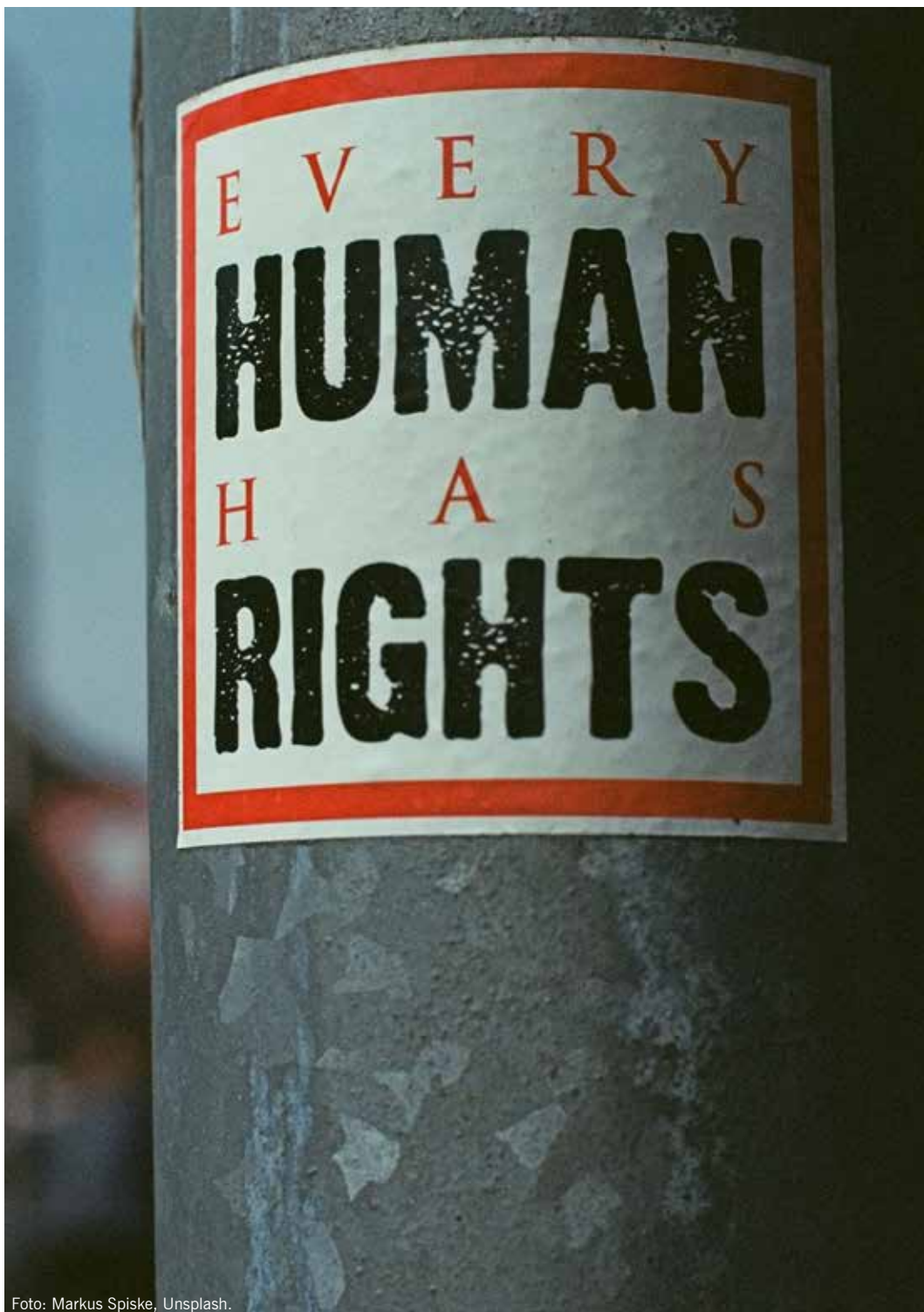

Foto: Markus Spiske, Unsplash.

Bovendien zijn mensenrechten ook zelf niet vrij van kritiek. Het is vanuit een postkoloniale lezing bijvoorbeeld onmiskenbaar dat mensenrechten zijn misbruikt om de culturele en politieke hegemonie van het Westen te bestendigen. Zo werd de inval in Afghanistan – in de nasleep van 11 september 2001 – door de Verenigde Staten gepresenteerd als een missie om mensenrechten te beschermen, vrouwen te bevrijden van onderdrukking en de mondiale dreiging van Al-Qaida te snoeren. Deze retoriek was echter een rookgordijn om de ernstige mensenrechtenschendingen die de militaire bezetting met zich meebracht te verhullen. Hierdoor kunnen mensenrecht soms net een hiërarchische wereldorde reproduceren die een onderscheid maakt tussen – het vermeende – ‘moderne en primitieve’ (Aziz 1998).

Al vanaf de begindagen van de professie zijn er sociaal werkers die toonaangevend waren in de strijd voor mensenrechten

Hoewel mensenrechten in theorie van toepassing zijn op iedereen ongeacht nationaliteit, blijft hun garantie afhankelijk van natiestaten die ze in de praktijk realiseren. De belofte van universaliteit komt hiermee op de helling te staan, juist omdat soevereine macht berust op het maken van een (bureaucratisch) verschil tussen wie wel of niet tot de eigen politieke gemeenschap behoort (Agamben 1998). Hierin schuilt een cruciale paradox. Wanneer mensen politieke status en burgerschap verliezen, kunnen ze niet terugvallen op aangeboren en onvervreembare rechten. Het compleet

tegenovergestelde wordt dan van kracht: ze worden ontdaan van de kenmerken die het anderen mogelijk maakt hen als medemens te behandelen (Arendt 1973). Het recht om recht te hebben is met andere woorden een cruciale voorwaarde om als mens, en dus als subject van mensenrechten erkend te worden. De keerzijde hiervan is vandaag zichtbaar in de manieren waarop migranten, ongedocumenteerden en mensen op de vlucht in het publieke en politieke debat systematisch worden ontmenselijkt in onze Westerse samenlevingen.

Sociaal werk als mensenrechtenberoep

De geschiedenis van het sociaal werk is sterk vervlochten met die van de mensenrechten. Deze historie gaat evenwel terug tot voor de totstandkoming van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens. Al vanaf de begindagen van de professie zijn er sociaal werkers die toonaangevend waren in de strijd voor mensenrechten. Sterker nog, deze pioniers waren een boegbeeld voor mensenrechten van de tweede generatie. Het meest sprekende voorbeeld is wellicht Jane Addams, die eind 19de en begin 20ste eeuw al opkwam voor vrouwenrechten, kinderrechten, onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting en vrede. Ze mocht hiervoor zelfs als eerste Amerikaanse vrouw in 1931 een Nobelprijs voor de Vrede in ontvangst nemen.

Net zoals de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens het kader van mensenrechten institutionaliseerde, bekrachtigde de *International Federation of Social Workers* (IFSW) rond de millenniumwisseling formeel dat het sociaal werk een men-

senrechtenberoep is. Wanneer we vandaag een blik werpen op de globale definitie van de professie, dan zien we dat mensenrechten, sociale rechtvaardigheid en sociale verandering expliciet als richtsnoeren naar voren worden geschoven. Hierdoor wordt er gepleit voor een meer structurele kijk op en aanpak van maatschappelijke problemen. Hoewel de tweede generatie van mensenrechten het dichtst aanleunen bij het sociaal werk, beklemtoonde de IFSW bij de herwerking van de globale definitie in 2014 uitdrukkelijk dat de professie ook eerste en derde generatie rechten omarmt.

Het werken aan waardigheid en mensenrechten vereist allereerst dat sociaal werkers aansluiting zoeken met de dagelijkse leefwereld van kwetsbare groepen

Ik zei eerder al dat sociaal werkers geen advocaten, rechters of juristen zijn. Hoe kunnen mensenrechten dan uit de rechtsorde worden gehaald om in hun handen terecht te komen? Om een antwoord te vinden op deze complexe vraag, moeten we allereerst stilstaan bij het onderscheid tussen een legalistische en sociaal-politieke lezing van het sociaal werk in relatie tot mensenrechten (Vandekinderen et al. 2020). De eerste benadering kijkt eerder top-down en ziet het sociaal werk als een cruciale schakel tussen het recht en rechtvaardigheid, en tussen burgers en de staat. Vanuit die optiek heeft het sociaal werk tot doel te garanderen dat individuen toegang krijgen tot de rechten die ze op papier hebben. We weten immers dat heel wat rechten en sociale voordelen in de praktijk niet uitgeput worden. Zo deed ik in Vlaanderen

bijvoorbeeld onderzoek naar hoe sociaal werkers proactief bijdragen om die non-take-up tegen te gaan (Boost et al. 2020). Het tweede perspectief is daarentegen bottom-up of constructivistisch van aard en stelt dat mensenrechten en waardigheid telkens opnieuw onderhandeld moeten worden en betekenis krijgen in de ontmoeting met individuen, groepen en gemeenschappen. Hier krijgen mensenrechten een sociaal-politieke functie in het streven naar sociale verandering en strijd tegen de structurele ondermijning van hun belofte. De focus ligt dan niet op de formele rechten van burgers, maar wel op de manieren waarop het sociaal werk kan bijdragen aan het inrichten van de samenleving waarin iedereen maximaal kan floreren.

Handelingskaders

De afgelopen jaren zijn er in Vlaanderen handelingskaders ontwikkeld die een aantal bouwstenen voor het sociaal werk als mensenrechtenberoep omschrijven (Vandekinderen et al. 2020; Reynaert et al. 2022). Het werken aan waardigheid en mensenrechten vereist allereerst dat sociaal werkers aansluiting zoeken met de dagelijkse leefwereld van kwetsbare groepen. Die nabijheid is noodzakelijk om van onderop betekenis te geven aan mensenrechten. Het politiserend werken stelt daarnaast dat zij niet enkel individuele rechten moeten waarborgen, maar ook de samenleving moeten uitdagen en zich positioneren tegenover bestaande ongelijkheden en de inrichting van meer gelijkheid, democratie en duurzaamheid. Als mensenrechtenberoep moeten sociaal werkers verder ook procesmatig werken, omdat de uitkomsten van mensenrechten-

praktijken nooit vooraf vastliggen. Hieronder wordt ook het belang van de ervaringskennis en de participatie van kwetsbare doelgroepen erkend. Bovendien is ook van belang dat sociaal werkers generalistisch werken en mensen zien in hun bredere context en aandacht hebben voor de relaties tussen levensdomeinen. Daarmee erkennen zij dat mensenrechten ondeelbaar en wederzijds afhankelijk zijn. Ten slotte werken zij aan empowerment met individuen en groepen en verbinden zij mensen met maatschappelijke basisinstituten en bewaken zij de toegankelijkheid daarvan.

Sociale verandering

Deze handelingskaders verklaren nog niet op welke manieren de idee van mensenrechten sociaal werk kan stuwten richting sociale verandering. Daarvoor is het van belang mensenrechten niet enkel te zien als een product van, maar ook als een inspiratiebron vóór sociale strijd binnen het sociaal werk. Gezien het feit dat mensenrechten in Nederland in mindere mate deel uitmaken van het politieke en professionele DNA van de professie, wil ik eindigen met enkele centrale lessen of reflecties te belichten uit eigen onderzoek naar de manieren waarop het sociaal werk gedaante krijgt als mensenrechtenberoep (Boost 2024; Boost & Houston 2024). Hopelijk kunnen deze tot een verdere dialoog en een lokale vertaalslag inspireren.

Spanning

Het navigeren van contradicties staat centraal in het sociaal werk. Denk bijvoorbeeld maar aan het klassieke spanningsveld tussen controle en emancipatie. Wanneer

we het sociaal werk inrichten als mensenrechtenberoep, dan vormt het contrast tussen de belofte van mensenrechten en hun dagelijkse realiteit het startpunt van actie richting sociale verandering. Dat betekent dat mensenrechten niet enkel als antwoord, maar ook als vraag kunnen fungeren. De spanning die ontstaat wanneer de discrepantie tussen situaties van onrecht en de ondergrens van waardigheid toeneemt, zet het sociaal werk als mensenrechtenberoep in beweging.

Het waarnemen van wat ontbreekt is daarom cruciaal om mensenrechten in te zetten als motor voor structurele verandering

Deze spanning toont het belang van onbegrensd handelen binnen het sociaal werk (Reynaert et al. 2022). Dit werd ook duidelijk in onderzoek dat ik verrichte in dialoog met *Dokters van de Wereld* in Antwerpen. Binnen deze medisch humanitaire organisatie waren sociaal werkers voortdurend in de weer om samen met ongedocumenteerden, vluchtelingen en dak- en thuislozen het recht op gezondheidszorg in het reguliere zorgsysteem af te dwingen. Hun rol bestond met andere woorden uit het ombuigen van een recht op papier naar een recht in de realiteit. Niet door mensen zelf medisch te verzorgen, maar wel door samen toegang tot het recht op gezondheidszorg te eisen en te creëren. Bovendien toonde de praktijk van Dokters van de Wereld hoe belangrijk het is om mensenrechten tot hun absolute kern van medemenselijkheid te herleiden. Door het bestaansrecht van ongedocumenteerden, vluchtelingen en

dak- en thuislozen te erkennen, ruimte te creëren voor intermenselijke ontmoeting en hen als medemens te behandelen. Ook dit maakt onderdeel uit van het sociaal werk als mensenrechtenberoep. Het ontgrenzend handelen schuilt hier in het uitdagen van grenzen tussen burgers en niet-burgers in relatie tot mensenrechten en het tegengaan van publieke en politieke processen van ontmenselijking.

Behoeften

Rechten zijn articulaties van behoeften, ze geven invulling aan wat wij als mens noodzakelijk vinden om een menswaardig leven te kunnen leiden. Het is daarom essentieel om mensenrechten niet enkel te benaderen als juridische constructen, maar eveneens te verkennen hoe ze worden ervaren en belichaamd. Het recht op gezondheid(szorg) is onlosmakelijk verbonden met zieke en gezonde lijven. Het recht op voeding hangt

Foto: Colin Lloyd, Unsplash.

samen met honger en overvloed. Het recht op huisvesting draagt een fundamenteel andere betekenis voor mensen die op straat slapen dan voor huisjesmelkers. Sociaal werkers spelen hier een cruciale rol in het identificeren en vervullen van die menselijke behoeften, in het bijzonder met maatschappelijk kwetsbare groepen waar het gevaar aan ontmenselijking dreigt (Ife et al. 2022; Reynaert et al. 2022).

Deze behoeften kunnen vervolgens worden geherformuleerd in termen van rechten. Hierin schuilt opnieuw een belangrijke paradox, want mensenrechten zijn juist het meest prominent in situaties waar ze ontbreken of afwezig zijn. Het waarnemen van wat ontbreekt is daarom cruciaal om mensenrechten in te zetten als motor voor structurele verandering. Het waarnemen van ongerealiseerde rechten maakt het immers mogelijk om individuele verhalen en verantwoordelijkheden te overstijgen, problemen te collectiviseren, en uiteindelijk ook te herformuleren als een falen van de politiek om de beloften van menselijke waardigheid en mensenrechten in te lossen. De persistentie van armoede en sociale ongelijkheid wordt dan een ervaren afwezigheid van voldoende herverdeling. De vervreemding van arbeid en het toenemende aantal bore- en burn-outs tonen dan het gebrek aan erkenning voor banen die als zinvol voelen (Graeber 2018). De drie daklozen die afgelopen jaar op straat stierven in Rotterdam, staan dan symbool voor het ontbreken van een rechtvaardige woningmarkt of het gebrek aan afdoende opvanginitiatieven. Door te identificeren van wat ontbreekt, verschuift inherent de focus naar

wat nodig en mogelijk is. Hierin schuilt een belangrijke kiem van sociale verandering.

Verklaren

Het kijken en denken in termen van wat ontbreekt spreekt niet zo vanzelf, omdat het sociaal werk nog wordt gedomineerd door een positivistisch wereldbeeld dat de werkelijkheid beperkt tot datgene wat tastbaar, meetbaar en objectiveerbaar is. We zien dat het sociaal werk hierdoor vaak wordt gereduceerd tot evidence-based methodieken en protocollen. Door de blik te vernauwen tot wat rechtstreeks waarneembaar is, dreigen behoeften en praktijken te worden gedepolitiseerd en maatschappelijke problemen te worden geïndividualiseerd (Ife et al. 2022).

**Net daarom moet onze collectieve
verbeeldingskracht worden aangewakkerd om
alternatieve toekomsten en paden daarnaartoe
te onderzoeken**

Wil het sociaal werk streven naar structurele verandering, dan kan het zich niet beperken tot het louter documenteren van situaties waar mensenrechten worden geschonden. Het is noodzakelijk om ook kennis te verwerven over de onderliggende oorzaken van deze schendingen, en dus verklaringen te zoeken voor het ontstaan van de behoeften en gebreken zoals in de vorige paragrafen genoemd. Het begrijpen van de manieren waarop maatschappelijke structureren op individuele situaties inwerken, maar ook hoe individuen structuren kunnen veranderen, vereist een reflexieve houding (Archer 2003). Mensenrechten

vereisen dat sociaal werkers hun reflexieve professionaliteit en inzicht in leef- en systeemwereld inzetten om na te denken over welke mechanismen de belofte van universele waardigheid onder druk zetten (Houston et al. 2015).

Daarbij kunnen we bijvoorbeeld denken aan commercialisering, besparingen en concurrentie. De wooncrisis die zowel in Nederland als Vlaanderen woedt, toont de gebreken van de vrije markt om voor elke inwoner te voorzien in een basisbehoefte als huisvesting. Het reflexieve vermogen van het sociaal werk maakt het mogelijk om te doorgronden hoe de nadruk kwam te liggen op rechthebbenden in plaats van politici, en dus op individuele verantwoordelijkheden eerder dan op wederzijdse solidariteit, herverdeling en sociale rechtvaardigheid. Het inzicht in hoe de woningmarkt fungeert als een mechanisme van ongelijkheid is noodzakelijk om collectief bewustzijn te versterken, maar ook om verzet te kunnen bieden tegen systemische dynamieken van uitsluiting, ongelijkheid en onrechtvaardigheid.

Verbeelding

Het is ten slotte niet voldoende om mensenrechten als moreel kompas te onderschrijven. We moeten ook handelingsperspectieven scheppen en de wegen naar een meer rechtvaardige samenleving verkennen. Willen we mensenrechten omarmen als strijdwapen, dan is het belangrijk om te geloven dat een andere wereld wel degelijk mogelijk is (Ferguson 2005). De eerdere

reflectie en ontdekking van kwalijke mechanismen zou ons anders leiden tot een erg pessimistisch, wanhopig of fatalistisch maatschappijbeeld. Net daarom moet onze collectieve verbeeldingskracht worden aangewakkerd om alternatieve toekomsten en paden daarnaartoe te onderzoeken. Verbeelding vormt immers een cruciale bron van verandering en draagt bij tot het uitdagen, ontwrichten en sturen van dominante systemen richting emancipatorische alternatieven (Moore & Milkoreit 2020, p. 6). Mensenrechten bieden ons hier een 'realistisch utopia' (Habermas 2010). Dat betekent dat mensenrechten ons een beeld voorhouden van een samenleving waarbinnen de vrijheid van elk individu wordt gerespecteerd en tegelijkertijd wordt gestreefd naar een vorm van samenleven op basis van gelijkheid en gelijkwaardigheid. Die verbeelding kan een impuls geven aan allerlei praktijken en interventies die gericht zijn op het realiseren van zo een samenleving. Van het inzetten van discretionaire ruimte, tot strategisch procederen, beleidsbeïnvloeding, tot zelfs acties van burgerlijke ongehoorzaamheid. Dit toont hoe mensenrechten inherent verbonden zijn met politiserend sociaal werk en het uitdagen van de status quo (Reynaert et al. 2022; Vandekinderen et al. 2020). Kortom, wanneer we mensenrechten niet als een vaststaand antwoord, maar als een voortdurende vraag omarmen, dan worden we uitgenodigd om na te denken hoe een meer rechtvaardige wereld er zou uitzien en hoe we daar samen een weg naartoe kunnen banen.